

lunan Mali'nin putperest hükümdarının müslüman olup İbâziyye'yi benimseme- sinde etkili olduğu rivayet edilir. Dede- si, devrinin seçkin İbâzî fakihlerinden bi- ri olan ve çevresinde velî sayılan Süley- man b. Ali'dir. Dercîni, babası Saîd b. Sü- leyman'ın yerleştiği Nefta yakınındaki Dercîn'de doğduğu için bu beldeye nis- betle anılır.

Dercîni öğrenimine babasının yanında başladı. 616'da (1219-20), Cezayir'in gü- neyinde bir vaha olan ve günümüzde Burkle diye bilinen Vercelân'a gitti. İki yıl süreyle kaldığı Vercelân'da babasının teşvikiyle bölgenin meşhur âlimlerinden Ebû Sehl Yahyâ b. İbrâhîm'den ilim tah- sil etti. Daha sonra memleketine dön- dü. 633'te (1235) Tunus'un güneyinde bulunan Tevzer'de çalışmalarını sürdür- düğü bilinmektedir. Bundan sonra git- tiği Cerbe adasında tarih, dil, edebiyat, siyer ve fıkhıdaki geniş bilgisi sayesinde Azzâbe denilen İbâzî âlimleri heyeti nez- dinde büyük itibar gördü; onların arzu- su üzerine *Kitâbü Tabakâti'l-meşâ'ih bi'l-Mağrib* adlı eserini yazdı. Dercîni muhtemelen 670 (1271-72) yılında ve- fat etti.

Ebû'l-Kâsım b. İbrâhîm el-Berrâdî'nin belirttiğine göre İbâzî cemaatinin ileri gelenlerinden İsâ b. Zekerıyyâ, yanında İbâzî âlimlerine ait bazı eserler bulun- duğu halde Uman'dan Kuzey Afrika'ya dönünce doğudaki mezhep mensupları- nın ilk İbâzîler'in biyografilerini ve batı- da yaşamış olan atalarının faziletlerini ihtiva eden bir eser istediklerini Cerbe'- de bulunan İbâzî âlimleri meclisine bil- dirdi. Meclis önce Ebû Zekerıyyâ'ya ait *Kitâbü's-Sîre ve aḥbârü'l-e'imme* ad- lı eseri göndermek istediye de daha son- ra bu kitap yetersiz bulunarak bundan vazgeçildi. Gönderilecek eserin Rüstemî- ler tarihi ve eski âlimlerin faziletleri hak- kında yeni bir telif olması uygun görül- dü ve bunu en iyi şekilde Ebû'l-Abbâs ed-Dercîni'nin gerçekleştirebileceği ka- naatine varılarak eserin telifi ona hava- le edildi. Dercîni, en önemli eseri olan *Kitâbü Tabakâti'l-meşâ'ih bi'l-Mağ- rib*'i bu istek üzerine kaleme aldı. Eser iki bölümden meydana gelmektedir. Bi- rinci bölüm, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ebû Bekir el-Vercelânî'nin *Kitâbü's-Sîre ve aḥbârü'l-e'imme* adlı eserinin tekra- rından ibarettir. Bu bölüm İbâzîler'in Ku- zey Afrika'ya intikalini, İbâzî imâmeti- nin burada yerleşmesini, Rüstemîler aile- sinin ve Mağrib menşeli İbâzî âlimlerinin biyografilerini ihtiva eder. İkinci bölüm-

de ise Ebû Zekerıyyâ'nın zikretmediği İbâzî âlimlerinin ve diğer tanınmış kişi- lerinin biyografileri yer alır. Bu bölüm, her biri elli yılı kapsayan on iki devreye ayrılmıştır. İlk dört devre I ve II. (VII-VIII.) yüzyıl doğu İbâzî âlimlerinin biyografile- rini ihtiva eder. Ancak müellif burada, daha önce Ebû Zekerıyyâ'nın eserinden naklettiği Mağribli İbâzî âlimlerinin bi- yografilerine yer vermemiştir. Diğer se- kiz devre Mağrib menşeli İbâzî âlimleri- ne tahsis edilmiştir. Bunların son dört devrelik kısmı sadece Vercelân, Vâdirîg, Vâdisûf, Cerîd ve Cerbe adasında yeti- şen tanınmış kimselere ait biyografiler- den meydana gelmektedir.

Dercîni'nin ikinci bölümde, başta Mah- bûb b. Rahîl el-Abdî ve Ebû'r-Rebî Sü- leyman Abdüsselâm el-Visyânî'nin biyog- rafik çalışmaları olmak üzere günümü- ze kadar ulaşmayan pek çok eski kay- naktan istifade ettiği anlaşılmaktadır. Eserde özellikle İbâzî âlimleri meclisi Az- zâbe'nin kuruluş ve işleyişi, Rüstemîler Devleti'nin yıkılışından sonra Cebelnefû- se'de Ebû Abdullah Muhammed b. Be- kir tarafından İbâzî davetinin tekrar dü- zenlenmesi gibi İbâzî tarihiyle ilgili önem- li konular hakkında geniş bilgiler veril- mektedir. Şemmâhî'nin *Kitâbü's-Siyer*'i gibi daha sonra yazılan İbâzî biyografik eserleri tamamıyla Dercîni'nin bu kita- bına dayanmaktadır. Diğer taraftan Ber- râdî el-Cevâhirü'l-müntekât adlı biyog- rafik eserinde, Dercîni'nin zikretmedi- ği âlimler hakkında verdiği bilgilerle bir bakıma onu tamamlamaya çalışmıştır.

İslâmiyet'in Kuzey Afrika'daki tarihi- ne dair vazgeçilmez bir kaynak duru- munda olan bu eserin yazma nüshala- rından bazıları Mizâb Kütüphanesi'nde, bir nüshası da Z. Smogorzewski'nin ko- leksiyonunda bulunmaktadır. Eser ilk defa 1302 (1885) yılında Kahire'de ba- sılmış, daha sonra Bekî Abdurrahman b. Ömer'in bir tanıtma yazısıyla birlikte İbrâhîm Tallây tarafından neşredilmiş- tir (Kosantine 1394, 1397).

Dercîni'nin bundan başka bir divanı ile İbâzî Rüstemî imamlarından Abdülvehhâb b. Abdurrahman b. Rüstem'in imâmetin- den bahsederken zikrettiği, İbâzî İsâ b. Ömer'in mensupları olan Ömeriyye fırka- sını red için yazdığı *Kitâbü'l-Red 'ale'l-Ömeriyye* adlı bir eseri daha olduğu an- laşılmaktadır (*Tabakâti'l-meşâ'ih bi'l- Mağrib*, I, 47). Ferâizle ilgili olarak verdi- ği çeşitli fetvalar, Ebû Tâhir el-Ceytâlî tarafından *Kitâbü'l-Ferâ'iz* adlı eserinde (Kahire, ts.) bir araya getirilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Dercîni, *Tabakâti'l-meşâ'ih bi'l-Mağrib* (nşr. İbrâhîm Tallây), Kosantine 1397/1977, I-II; Ebû'l-Kâsım b. İbrâhîm el-Berrâdî, *el-Cevâhi- rü'l-müntekât*, Kahire 1302, II, 215-219; Şem- mâhî, *es-Siyer*, Kahire 1301, s. 164, 178, 453, 458; Brockelmann, *GAL*, I, 410; *Suppl.*, I, 575; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, I, 233; Ali Yah- yâ Muammer, *el-İbâziyye ft mevkibi't-târîh*, Bey- rut 1385/1966, III, 133-134; Mahfûz, *Terâci- mü'l-mü'ellifin*, II, 296-299; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, VI, 252; W. Schwartz, *Die Anfân- ge der Ibaditen in Nordafrika*, Wiesbaden 1983, s. 304, ayrıca bk. İndeks; Muhammed Bû Ruk'a, "Senedât fi târihi İbâziyyeti's-Şimâli'l-İfrîki", *eş-Şureyyâ*, sy. 12, Tunus 1365/1945, s. 12-14; Habîb el-Cenhânî, "Kitâbü Tabakâti'l-me- şâ'ih li-Ebî'l-Abbâs Aḥmed b. Sa'îd ed-Dercîni", *Ḥavliyyâtü'l-Câmi'a et-Tûnisîyye*, sy. 15, Tunus 1977, s. 161-177; A. de Motylinski, "Dercîni", *IA*, III, 539; T. Lewicki, "al-Dardjî- nî", *EI²* (İng.), II, 140-141. MUSTAFA ÖZ

DERD

(درد)

Hâce Mîr b. Muhammed Nâsır
el-Hüseynî ed-Dihlevî
(ö. 1199/1785)

**Nakşibendiyye tarikatının
Hindistan'daki tanınmış temsilcilerinden
biri ve Tarikat-ı Muhammediyye-i
Hâlisâ'nın ikinci pîri.**

1133'te (1720-21) Delhi'de doğdu. Mîr Dêrd, Mîr Seyyid Dêrd ve Hâce Mîr Dêrd Dihlevî gibi ad ve unvanlarla anılır. An- nesi ile Tarikat-ı Muhammediyye-i Hâli- sa'nın kurucusu olan babası Andelîb Hâ- ce Muhammed Nâsır'ın *seyyid** olduk- ları kabul edilir. Bizzat kendisi annesinin Abdülkâdir-i Geylânî, babasının Bahâed- din Nakşibend soyundan geldiğini söyler. Babası, mürşidi Şeyh Sâdullah'ın "Gül- şen" (gül bahçesi), kendisinin de "Ande- lîb" (bülbul) mahlasını kullanmasını dik- kate alarak oğluna "Dêrd" (aşk) adını vermişti. Tasavvufu gülün mâşuku, bül- bülün de âşıkı sembolize ettiği, bülbulün güle duyduğu derin sevginin ise sâ- likteki Allah aşkına benzetildiği dikkate alınırsa bu adlandırmadaki tasavvufî an- lam daha iyi anlaşılabilir.

Dêrd ilk öğrenimini Delhi'de babası- nın gördü. Kısa zamanda ilimde önemli mesafeler aldı. Henüz on beş yaşında iken i'tikâfta bulunduğu sırada *Esrârü's- şalât* adlı eserini yazdı. Küçük yaşta ta- savvufî terbiye alan Dêrd, babası ve mür- şidi Andelîb'e derin bir şekilde bağlıydı. Babası vefat edince (1172/1759) onun halifesi sıfatıyla faaliyetlerine devam et- ti. Şiir ve mûsikiyi çok sever, sık sık evin- de mûsikî meclisleri ve edebî sohbetler düzenlerdi. Bunun sonucu olarak çevre-

sinde müzik ve şiire ilgi duyan yetenekli ve sanatkâr ruhlu kişileri topladı. Kaynaklarda Şah Âlem'in bile bazan bu meclislere katıldığı zikredilir. Hayatı boyunca Delhi'den ayrılmayan Derd 24 Safer 1199'da (6 Ocak 1785) vefat etti. Bugün yerine park yapılmış olan Türkmen Kapısı dışındaki eski Şahcihanâbâd Mezarlığı'nda toprağa verildi. Babasının mezarına bitişik olan kabri, yanındaki mescitle birlikte hâlâ varlığını korumakta ve müslümanlar tarafından ziyaret edilmektedir.

Derd tevhid konusunda Nakşibendîler gibi, "Her şey O'ndandır" (heme ez-öst) esasını benimseyerek "Her şey O'dur" (heme öst) şeklindeki **vahdet-i vücûd***cu anlayışa karşı çıkmış, kullukla temaşa halinin birlikte olması gerektiğini savunmuştur. "Elem" adını verdiği oğlundan ve mânevî çocukları nazarıyla baktığı eserlerinden dolayı Allah'a şükreden Derd, kaptırsız ârifleri çocuksuz kişilere ve anlamsız eserleri de hayırsız evlâtlara benzetir.

Derd'in ruhî mi'racı babası ve şeyhi Andelîb'de fânî olmakla başlar; bunu Hz. Peygamber'de fânî olma hali takip eder ve daha sonra Allah'ta fânî olma noktasına ulaşır. Fakat **sülûk***ün en mükemmel biçimde gerçekleşmesi için iniş (nüzü) halinin de gerçekleşmesi ve Allah'ta bâkî olma (bekâ billâh) mertebesi-nin elde edilmesi şarttır. "Allah'ta fenâ" (fenâ fillâh) Hakk'a yönelik iken "Allah'ta bekâ" halka yöneliktir. Sülûk esnasında yükseliş (urûc) halini tamamlayıp dönüş (rûc) haline geçen kişi, urûc halinde kalandan daha yüksek bir mertebede bulunur. Zira yükseliş halinde temaşa, iniş halinde kulluk gerçekleşir ve bu iki hale sahip olan sâlik, sadece birine sahip olandan daha üstün bir mertebede sayılır. "Hâlis Muhammedî"nin mertebesi budur. Bu esasa dayanan Tarikat-ı Muhammedîye-i Hâlisâ'nın usul ve âdâbı Nakşîliğin usul ve âdâbından fazla farklı değildir. Bu açıdan Derd bir bakıma muhafazakâr bir tarikat anlayışına sahiptir. Şiirli ve musikili semâ meclisleri düzenlemenin Nakşibendîye tarikatına uymadığını bilen Derd, çok düşkün olduğu müzikinin haramlığı konusunda yazdığı *Hurmetü'l-ğınâ* adlı eserinde, aslında Nakşibendî şeyhleri gibi düşündüğünü, fakat müziğe düşkünlüğü sebebiyle Allah'ın kendisini affedeceğini umduğunu, semâa teşvik etmediğini ve bu hususla ilgili davranışının kendisine has olduğunu söyler.

Eserleri. 1. *Vâridât-ı Derd* (*Risâle-i Vâridât*). 111 risâleden oluşan eser, 1166-

da (1752) kendisine gelmeye başlayan ve altı yıl süren ilhamların (vâkiât) rubâîler ve kısa düz yazılar şeklinde ifade edilmesinden meydana gelir. 2. *İlmü'l-kitâb* (Bhopal 1309). Derd bu eseri önceki eserinin şerhi olarak Arapça kaleme almış, daha sonra müstakil bir kitap haline getirmiştir. 111 bölümden oluşan eserin her bölümüne "Yâ Nâsir!" ifadeyle başlamış, böylece hem Allah'tan hem de derin bir sevgiyle bağlı olduğu ve kendisiyle özdeşleştiği mürşidi ve babası Andelîb'in ruhaniyetinden yardım dilemiştir. 3. *Çehâr Risâle* (Bhopal 1310). 1775-1785 yılları arasında yazdığı *Nâle-yi Derd*, *Âh-ı Serd*, *Derd-i Dil*, *Şem'-i Maḥfil* adlı dört risâlesini ihtiva eder. Bu risâlelerin her biri, "nâsir" kelimesinin sayı değeri olan 341 bölüme ayrılmıştır. 4. *Dîvân*. Urdu dilinin oluşumu ve gelişimi bakımından önem taşıyan divanı, ilki Delhi'de (1272) olmak üzere defalarca basılmış, daha sonra da Halîlürrahman Dâvûdî tarafından yayımlanmıştır (Lahor 1962). Derd'in Farsça şiirlerinin derlendiği küçük bir divanı daha vardır (Delhi 1310). 5. *Vâkı'ât-ı Derd*. Bazı tasavvufî konuları ihtiva eden bu eser de basılmıştır. Derd'in daha önce anılan *Esrârü's-şalât* ve *Hurmetü'l-ğınâ* adlı iki eseri daha vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

G. de Tassy, *Histoire de la Littérature Hindoue et Hindoustanie*, Paris 1870; T. Bailey, *A History of Urdu Literature*, Calcutta 1932, s. 50-51; Ali İbrahim Han Halîl, *Gülzâr-ı İbrâhim*, Aligarh 1935, s. 126-129; R. B. Saksena, *A History of Urdu Literature*, Allahâbâd 1940, s. 55-59; Muhammed Azmetullah Han, *Mezâmîn-i Azmet*, Haydarâbâd 1942, II, 1-64; Seyyid Abdullah, *Bahş u Nazar*, Lahor 1952, s. 9-26; S. Nâsir Nezir Firâk, *Meyḥâne-i Derd*, Delhi, ts.; Abdülhay el-Hasenî, *Nûzhetü'l-havâṭir*, VI, 78-81; Schimmel, *Mystical Dimensions of Islam*, s. 373-383; A. S. Bazmee Ansari, "Dard", *El*² (İng.), II, 137-138; Seyyid Muhammed Abdullah, "Derd", *UDMİ*, IX, 237-239.

A. S. BAZMEE ANSARI

DERDİR

(الدردیر)

Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed
b. Ahmed ed-Derdîr el-Adevî
(ö. 1201/1786)

**Halvetiyye tarikatının
Derdîriyye kolunun kurucusu
Mısırlı mutasavvîf, fakih**

1127'de (1715) Yukarı Mısır'daki Asyût vilâyetine bağlı Menfelût kasabasında doğdu. Rivayete göre dedesi Ahmed b. Ebû Hâmid doğduğu gece Derdîr adlı

bir kabile reisi bu ailenin misafiri bulunuyordu. Bundan dolayı yeni doğan Ahmed'e Derdîr lakabı verilmiş, daha sonra Ahmed'in oğlu Muhammed ve torunu Ebü'l-Berekât Ahmed de bu lakapla tanınmışlardır. Derdîr ilk öğrenimine âlim ve dindar bir kişi olan babasının yanında başladı. On yaşında iken babasını kaybedince tahsiline devam etmek için Kahire'ye gitti ve Ezher'e girdi. Mâlikî fakihlerinden, o dönemde Mısır'ın en büyük âlimi olarak bilinen Ebü'l-Hasan Ali es-Saîdî'den fıkıh okudu. 1160'ta (1747) Kutbüddin el-Bekrî'nin halifesi ve Halvetiyye'nin Hifniyye kolunun kurucusu Şeyh Şemseddin Muhammed el-Hifnî'ye intisap etti. Ahmed es-Sabbâ ve Ahmed b. Abdülfettâh gibi âlimlerin derslerine devam etti. Mısır'ın ünlü âlimleri arasına girdi. Hocası Ali es-Saîdî'nin 1189'da (1775) vefat etmesi üzerine onun yürüttüğü bütün faaliyetleri Ahmed ed-Derdîr üstlendi. Bu suretle Mâlikîler'in Ezher şeyhi ve Mısır müftüsü oldu; bundan dolayı kendisine "Küçük Mâlik" denilirdi. Saîdîler'in medresesinde dersler verdi, vakıflarına nezâret etti. 1172'de (1758) Şeyh Hifnî'den icâzet aldıktan sonra tasavvufta da büyük ün kazanan Derdîr Halvetiyye tarikatının yayılmasına önemli katkılarda bulundu. Mısır'ın en meşhur âlim ve şeyhi haline geldiği bu dönemde Mısır'da Osmanlı valisinin otoritesi fiilen hemen ortadan kalktığı için bu boşluğu emirler doldurmaya başlamıştı. Hiçbir hukukî ve siyasî disiplin tanımayan bu emirler gerek halka gerekse âlimlere her çeşit haksızlığı reva görüyorlardı. Ahmed ed-Derdîr bu zorbalara karşı halkın da desteğiyle sözlü, yazılı ve fiilî olarak cesur ve tesirli bir mücadele yürüterek onları sindirdi. Mâlikî mezhebinde müctehid mertebesine ulaşan Şeyh Derdîr Ahmed es-Sâvî, Sâlih es-Sibâî, Arefe ed-Desûkî, Abdülalîm es-Senhûrî ve Mustafa el-Ükbâvî gibi sonradan tanınmış birer âlim olan birçok kişiye hocalık yapmıştır.

6 Rebîülevvel 1201'de (27 Aralık 1786) Kahire'de vefat eden Derdîr zâviyesinin hazîresinde toprağa verildi. Tarikat silsilesi Şeyh Hifnî ve Kutbüddin el-Bekrî vasıtasıyla Halvetiyye'nin Şâbâniyye-Karabaşiyye koluna ulaşır.

Tasavvuf, tarikat evrâdî, akaid, fıkıh konularında yirmiden fazla eseri olan Şeyh Derdîr'in basılı eserleri şunlardır: 1. *Aḳrebü'l-mesâlik li-mezhebi'l-İmâm Mâlik*. Mâlikî fıkıhına dair bir eser olup